

[Rozlišení pojmu a pojetí]

Ladislav Hejdánek

◆ diktát, česky, vznik: 30. 12. 1995

◆ dictate, Czech, origin: 30. 12. 1995

[Rozlišení pojmu a pojetí]

[strojový, neredigovaný přepis – model Gemini Pro 3 preview]

Písek 30. 12. 95.

Je třeba důsledně rozlišovat mezi dvojím: mezi pojmem a pojetím. Anglicky snad *concept* a *conception*. Angličané mluvějí o takzvané *concepts change* a diskutovali o tom, viz strana 260 a další v encyklopedii filosofie, první díl, *Kritérion*. Problém je zastřen tím, že obojí nerozlišujeme. Pojem totiž je proměnlivý jenom v jistém smyslu a do jisté míry, to jest v jistých mezích. Naproti tomu pojetí skutečně můžeme proměňovat. V čem jsou meze proměny pojmu?

Pojem musí být nasouzen. Pochopitelně soud je něco, co znamená určitý akt souzení. Soud je výkon, to je náš výkon. Tento výkon jistě podléhá jistým vlivům, a tedy jistým také proměnám. Aby soud platil tak, že není závislý na okolnostech, musí být zpevněn pojmy, ale pojmy vznikají pouze nasouzením. To znamená, že tam je jakási oscilace mezi pojmem a jeho nasuzováním. Ve chvíli, kdy je pojem upevněn nasouzením, zpětně zase upevňuje to nasouzení. Tak to je první věc. Druhá věc je, že každé nasouzení pracuje s určitými vyslovenými, ale také s určitými nevyslovenými předpoklady. Jinými slovy, že platnost nasouzení pojmu je závislá na platnosti samotného nasuzování, to jest samotného výkonu myšlenkového, a platnost tohoto myšlenkového výkonu zase závisí na širších kontextech, mezi něž patří ne jenom okolnosti, nýbrž zejména nevyslovené předpoklady, eventuálně upevněné již dříve nasouzenými pojmy. Tento dosti komplikovaný řád logický spočívá tedy v tom, že izolované pojmy a izolované soudy nemohou být ani dost dobře zhodnoceny. Vždycky představují jakousi zároveň možnost postoupit dál, a to ne jenom k důsledkům ve smyslu jakési dedukce, nýbrž zpět k vysloveným nebo spíše nevysloveným předpokladům, které vytvářejí nejenom kontext, faktický kontext, ale také podmínky platnosti onoho soudu, eventuálně platnosti nasouzeného pojmu. Samo upevnění pojmu nasouzením a upevnění nasouzení, respektive předchozích soudů nasouzenými pojmy, vlastně předpokládá jistý vynález, který umožňuje vůbec mluvit o pojmech a pojmovosti při struktuře myšlení. Totiž ony Brentanem a zejména Husserlem pojmenované *intencionální předměty*. *Intencionální předmět* je konstrukce, která je konstruována bez ohledu na čas. To je základní věc: pevnost *intencionálního předmětu* spočívá v tom, že je zlikvidován čas, a to znamená, že tento *intencionální předmět* nemá vůbec k dispozici potřebnou dobu, aby se mohl změnit, neboť změna předpokládá čas. To znamená, že můžeme mluvit o tom, že *intencionální předmět* můžeme zaměnit za jiný, a to pomocí jiného pojmu, ale že tentýž pojem se vztahuje pouze k témuž *intencionálnímu předmětu* a navzájem se tedy upevňují. *Intencionální předmět* může být konstruován pouze myšlenkovými akty, které jsou pojmově upevněny, a ovšem samo upevnění pojmu nemůže záležet pouze na nějakém sebedůkladnějším nasuzování, nýbrž zejména na takovém nasuzování, které již pracuje s *intencionálním předmětem* nebo jež se podílí na jeho konstrukci.

Praha 16. března, před fakultní habilitací Mrázkovou.

Matucana oreodoxa kvete červeně na dlouhém krku a mám nejméně tři ještě malé odnože, možná někde ještě další.

Dnes, to jest 11. 6., pondělí, začíná kvést také *Gymnocalycium*, takový fialovočervený květ, a potom ještě jedno *Gymnocalycium* se dvěma květy zřejmě bílými, to má jenom velká poupata. Pak je jedno také s velkým poupětem, také *Gymnocalycium*, také bílé, a pak ještě vzadu se jedno připravuje. Tyhleto *Gymnocalycia* jsou všechna označena. Zároveň tam v největší blízkosti se připravuje několik *Lobivií* ke květu, už mají velká poupata. Vidím pět poupat na čtyřech *Lobiviích*, je to *Lobivia staffenii variatio lagunilla*. Potom tady kvetou – to už většina je odkvetlá a ještě některé stále kvetou – kaktusy, které bych označil za *Lobivie* nejspíš, ale nejsem si jist. Žádné označení nemám a mám

dojem, že nejsou ani označeny mnou. Možná že někde něco ještě bych našel, ale... Přece jenom. Zdá se, že by to mohla být *Pseudolobivia carmineoflora*. Aspoň jeden, ten největší, mám, ale jestli jsou ty další od toho, to bude třeba zkontrolovat. Jsou to velké, docela pěkné, efektní květy, skutečně tak karmínově červené. Některé se podařilo už sprážit s nějakými jinými *Lobiviami*, které tady mám také neoznačeny, a zřejmě bude poměrně dostatek semen. Ke květu se chystá také *Lobivia hybrida Laui* nebo *Lany* a zdá se, že bude mít dva, čtyři, pět, šest poupat, a možná se ještě chystá na druhé straně mít nějaké. Potom dvě velká poupata má *Acanthocalycium glaucum* a vrcholová, taková rostlinka, ještě neoddělená, se chystá kvést jedním poupětem *Mediolobivia pectinata variatio purpurea*. A z té jsem další dvě hlavy oddělil na jaře a možná, že budou také kvést. Vypadají na to, ale mají mnohem menší poupě. Odkvetl jeden kaktus, pravděpodobně také nějaká *Lobivia* neoznačená, a já jsem ji označil jako B a bude mít semena, samozřejmě zkřížením získaná, protože je to jenom jediná rostlina tady.

Zlomky, které se z Tháletova myšlení zachovaly, vlastně vůbec nedokazují, že byl filosofem. Teprve po filosofickém výkladu se něco z toho může interpretovat jako doklad jeho filosofičnosti. Skutečně prvním filosofem byl nepochybně Anaximandros, a to proto, že vztáhl své myšlení k celku všeho, veškerenstva. To je to, co chybělo předtím; slovo *arché* existovalo již dříve, ale nikdy nebylo vztaženo k veškerenstvu. Proto tedy je připisováno Anaximandrově, že on první užil toho slova *arché* v novém smyslu. Totiž ve smyslu počátku veškerých soucen, veškeré skutečnosti, počátku všeho světa, veškerenstva. A to počátku, který nezůstává sám na počátku, nýbrž který vládne všemu, co přichází potom, to jest po počátku. To je smysl slova *arché*, i obecného slova, a to vztáhl právě Anaximandros na veškerenstvo. Vztah k veškerenstvu, vztah k celku, k celku všeho, celku jsoucích věcí, soucna v celku, světa v celku a tak dále, jak bychom to mohli říci. Toto je to, na čem se pozná filosofie. Tím se filosofie liší od všech disciplín, které si z toho celku vzaly vždycky jenom část a tou se zabývají.

Tak to je jedna věc. U Tháléta nevíme, zda tohle je přítomno. U Tháléta víme, že se zabýval mnoha jinými věcmi, že v jakýchsi náznacích byl geologem, poněvadž mluví o magnetovci, byl geometrem, mluví o trojúhelníku, prý vynalezl tu svou slavnou větu. Mluví o mnoha jiných věcech, ale nikoliv o veškerenstvu. To tam doloženo nijak není.

Zvláštní na tom je, že se zachovala historka, že spadl do jámy, když pozoroval hvězdy. Tedy zase náznak, že byl jakýsi astronom v počátcích, a spadl do jámy a děvečka se tomu smála. Jakási děvečka.

No, je otázka, zda toto může být považováno za doklad filosofičnosti. Podle mého soudu nikoliv, protože filosof je svým posláním vyzýván a vázán, nebo vyzýván k tomu, aby se přidržel své vazby k veškerenstvu. To znamená, aby pamatoval na mnohé jiné věci, než jenom je to, čím se právě zabývá.

Filosof se pozná podle toho, že nejde jenom po jedné věci, nýbrž že stále sleduje souvislosti toho, co sleduje, s tím, co nesleduje. To patří k filosofii a zase se v tom filosofie pronikavě liší od odborných věd.

Nyní k tomu: je to vada, že filosof spadne – kdyby to byl filosof býval, ale ta anekdota s tím počítá, ta nezesměšňuje astronomy – je to hanba, když filosof spadne do jámy? To je velká otázka. Víme, že snad největší filosof dvacátého století Heidegger, že také spadl do jámy. A že to je hanba. Filosof, který se příliš stará o jednu věc a zanedbává souvislosti, prostě se provinuje. To nesnižuje úroveň jeho filosofie, to samozřejmě v tom případě Heideggerově je naprosto jasné, že to je jeden z největších filosofů a možná největší filosof dvacátého století. A neškrtá to nijak ten fakt, že spadl do jámy a že to je hanba. Prostě to se mu stát nemělo. Podobně Thaletovi, pokud to není vymyšlená anekdota – mluvíme o té anekdotě, jako kdyby se to stalo – prostě filosofovi se nemá stát, nemělo by se stát, že se zabývá něčím tak, že spadne do jámy. Nejdůležitější věcí na tom není, že se směje

děvečka. Děvečka se bude smát, i když nespadne do jámy. To není důležité. Ale chyba je a hanba je, že spadl do jámy. On měl dávat pozor na to kolem. Čili tohleto bychom mohli sprovodit ze světa.

Každá doba má nějakou filosofii. To není jenom tak, že v té době se vyskytuje také nějaké filosofování a nějakí filosofové. Jde o to, že ta doba nějakým způsobem je také myšlenkově integrována. Samozřejmě to platí jenom o dobách po vynálezu pojmů a pojmovosti a po vynálezu filosofie.

Proto je velmi obtížné mluvit o dobách před vznikem filosofie a před jejím rozšířením. Samozřejmě to děláme, historici to dělají a všeobecně se o tom tak hovoří, ale je otázka, je-li to dost odůvodněno a můžeme-li to ospravedlnit.

Doba je v jistém slova smyslu vždycky svázána s nějakou filosofií, protože filosofie tvoří také něco jako vnitřní spjatost té doby. Někteří o tom hovoří jako o duchu doby, ale je to problém, co to je duch a tak dále, lépe tedy mluvit o té filosofii. Čili každá filosofie je nějak spjata – teď jsem to řekl obráceně – je spjata s nějakou dobou. Ale není s ní spjata tak, že by po konci té doby, po konci té epochy, toho dlouhého období, končila s tou dobou. Nýbrž ta filosofie je relativně samostatná, relativně dovede tu dobu přežít. A nejen to, nýbrž ta filosofie také dokáže nějakou jinou dobu předejít. Předejít tak, že tu svou dobu, do níž patřila, vlastně nesjednocuje, nespojuje, nepředstavuje důležitou složku její integrity, nýbrž naopak z té doby vyčnívá, vyčuhuje, ona ji přechází a stává se filosofií spjatou teprve s dobou následující. No a tím se otevírá otázka, v jakém smyslu je filosofie filosofií určité doby. To není prostě dáno tím, že ten filosof žije, myslí a publikuje v určité době. Nýbrž je to dáno tím, zda ta doba si nějak osvojí tu jeho filosofii nebo tu jeho filosofickou myšlenku a zda v nich nějak uvidí, tedy ucítí, rozpozná – třeba *tentativně* a ne zcela vědomě a sebekontrolovaně – něco, co té době umožní, aby byla sama sebou, aby byla tou dobou. Doba není sebou samou jenom proto, že v tom nějaký čas trvá, nějaký čas, kdy to minulé už není a to budoucí ještě není. To ještě nedělá dobu dobou. Dobu dělá dobou teprve to, že je nějakým způsobem vnitřně integrována, byť nepravým způsobem, to jest skrze vědomí anebo povědomí jenom, skrze jakési tušení a tak dále těch, kdo v té době žijí. To znamená, že doba má svou filosofii, ale že v té době je také přítomna filosofie, která není její, která nepatří této době, nýbrž která se připravuje být filosofií té doby přicházející. A ta filosofie se samozřejmě může připravovat k tomuto úkolu, můžeme-li to nazvat úkol, k této funkci, a ono k tomu nemusí dojít. Ta filosofie je připravena, ale není přijata, není akceptována. To je jiná záležitost. To záleží zas ne na té filosofii samé, nýbrž to záleží na vnímavosti a schopnosti porozumět sobě a té filosofii, bez níž samozřejmě ta následující doba může propást, promarnit tu možnost integrovat se také díky té filosofii, která tu nějakým způsobem byla připravována a byla připravena k tomu, aby jí bylo použito. No a tedy tohle je ten smysl, proč můžeme klást důraz na rozdíl mezi filosofií, která je filosofií určité doby, a mezi filosofií, která je pro tu dobu. My můžeme v dějinách filosofie rozpoznávat samozřejmě různé filosofie, různé filosofické koncepty a dokonce jednotlivé i myšlenky, které představují jakési těžiště těch konceptů, které byly rozpoznány pozdě. A nebo, dalo by se říct, můžeme tušit, můžeme zkusit interpretovat některé myšlenky tak, že vůbec nebyly rozpoznány. A teprve my dneska rozpoznáme, že tehdy vlastně byly připraveny a vlastně nedošlo k tomu, aby splnily ten svůj účel, aby vykonaly tu funkci, k níž byly určeny, pokud jde o vztah k době, a zmocní se jich teprve nějaká jiná doba, která je posune nějak do jiných kontextů, pro které vlastně původně připraveny nebyly. Ale že to je možné, je velmi významné. Myšlenky mají jakousi svou samostatnost, nejsou spjaty s dobou, ale mohou být s tou dobou spojovány reaktivitou, vnímavostí těch současníků. Čili když mluvíme o filosofii pro naši dobu, tak to je potom možno tomu rozumět ve dvojím smyslu: že to je filosofie minulosti, která jako kdyby byla vytvořena, jako kdyby byla přímo úmyslně ustavována pro naši dobu, anebo tak, že se pro naši dobu hodí ony právě proto, že se stane filosofií teprve v budoucnosti. Filosofií doby, která teprve přijde.

A to je ovšem vždycky odhad, je to nejisté, nemůže to nikdo vědět předem, protože to závisí na té reaktivitě. A je to vlastně taková sázka do loterie. Nebo lépe řečeno ne do loterie, ale je to taková sázka. Ne na zdařbůh, ale nemusí vyjít. Je to sázka promyšlená, není to házení kostkou. Předpokládá to nejenom hodně vědomostí – vědomosti samy nestačí, i když bez nich to nejde – rozhodující je, že musí být nějakým způsobem interpretovány, hodnoceny. Že je zapotřebí jakýsi vhled do té celkové situace a ten odhad musí nějakým způsobem být dobře svázán, navázán, musí dobře navazovat na to, co je, přesto, že je to odhad toho, co bude.

To snad by mohlo stačit.